

مقاله تحقیقی فقه حکومتی

از دیدگاه صاحب چهارمیرزای نائینی

نویسنده: عباسعلی مشکافی سبزواری

www.ketab.ir

مشکاتی سبزواری، عباسعلی، ۱۳۶۴-
 مقایسه تطبیقی فقه حکومتی از دیدگاه صاحب جواهر و میرزای نائینی / پدیدآورنده
 عباس علی مشکاتی
 قم: تمدن نوین اسلامی، ۱۳۹۵.
 ۲۰۹ ص، قیفا
 شابک: ۳-۲-۹۶۲۵۱-۹۶۸-۶۰۰-۹۷۸
 دیدگاه درباره علوم سیاسی (فقه) -- مشروعیت حکومت (فقه)
 ۱۳۹۵م ۱۶۴ص / ۳/ BP55
 ۴۳۳۳۷۱۴-۹۹۸-۲۹۷/

موسسه تطبیقی فقه حکومتی

- پدید آورنده: عباسعلی مشکاتی سبزواری
- نشر: تمدن نوین اسلامی
- تهیه: موسسه معارف و اندیشه تمدنی اسلام
- صفحه: ۲۰۹؛ آراء: علی حزی
- نوبت چاپ: اول، زمستان ۱۳۹۵
- قیمت: ۱۰۰ هزار ریال
- شابک: ۳-۲-۹۶۲۵۱-۹۶۸-۶۰۰-۹۷۸
- شماره کتاب: ۵۵

نشانی پستی: قم، خیابان رسالت، کوچه ۲۹، پلاک ۸۱
 فروش: مرکز پخش تمدن نوین ۰۹۱-۴۲۴۶۲۱۴
 فروش مجازی: NicBook.org

۱۱	..... مقدمه
	بخش اول: مفاهیم و کلیات / ۱۵
۱۷	..... فصل اول / مفاهیم
۱۹	..... مقدمه
۱۹	..... گفتار اول / فقه
۱۹	..... الف) فقه در لغت
۲۱	..... معنای لغوی فقه از دیدگاه صاحب جواهر و میرزای نائینی
۲۱	..... ب) فقه در اصطلاح
۲۳	..... معنای اصطلاحی فقه از دیدگاه صاحب جواهر و میرزای نائینی
۲۳	..... مقایسه دیدگاه صاحب جواهر و میرزای نائینی درباره معنای لغوی و اصطلاحی فقه
۲۵	..... گفتار دوم / حکومت
۲۵	..... مقدمه
۲۵	..... الف) حکومت در لغت
۲۶	..... معنای لغوی حکومت از دیدگاه صاحب جواهر و میرزای نائینی
۲۶	..... ب) حکومت در اصطلاح

- ۲۷..... معنای اصطلاحی حکومت از دیدگاه صاحب جواهر و میرزای نائینی
- ۲۸..... مقایسه دیدگاه صاحب جواهر و میرزای نائینی درباره معنای لغوی و اصطلاحی حکومت
- ۲۹..... گفتار سوم / سیاست
- ۲۹..... مقدمه
- ۲۹..... الف) سیاست در لغت
- ۳۰..... معنای لغوی سیاست از دیدگاه صاحب جواهر و میرزای نائینی
- ۳۰..... ب) سیاست در اصطلاح
- ۳۱..... معنای اصطلاحی سیاست از دیدگاه صاحب جواهر و میرزای نائینی
- ۳۴..... مقایسه دیدگاه صاحب جواهر و میرزای نائینی درباره معنای لغوی و اصطلاحی سیاست
- ۳۵..... گفتار چهارم / فقه حکومتی
- ۳۵..... مقدمه
- ۳۵..... الف) فقه در پیشم از
- ۳۷..... ب) تعریف‌های مختلف از فقه حکومتی
- ۳۸..... ج) مفهوم فقه حکومتی از دیدگاه صاحب جواهر و میرزای نائینی
- ۴۱..... فصل دوم / کلیات
- ۴۳..... گفتار اول / فقه حکومتی و اصطلاحات مشابه
- ۴۷..... الف) رویکردهای مختلف در تعیین نسبت فقه و حکومت
- ۴۷..... گفتار دوم / نسبت فقه و حکومت
- ۴۸..... ب) دیدگاه‌های مختلف درباره نسبت فقه و حکومت
- ۵۵..... گفتار سوم / رویکردهای مختلف در تفسیر فقه حکومتی
- ۵۵..... مقدمه
- ۵۶..... الف) حکومتی بودن وصف احکام شرعی یا اجتهاد و تفقه
- ۵۶..... ۱) حکومتی بودن، وصف احکام شرعی
- ۵۶..... ۲) حکومتی بودن، وصف تفقه و اجتهاد
- ۵۷..... ب) حکومتی بودن فقه به معنای عدم تنافی احکام فقهی با حکومت
- ۵۹..... گفتار چهارم / موضوع فقه حکومتی
- ۶۰..... تبیین عمل فرد و جامعه

بخش دوم / مسأله، منابع و عناصر فقه حکومتی	۶۳
فصل اول / مسأله فقه حکومتی	۶۵
مقدمه	۶۷
گفتار اول / گستره شریعت	۶۹
مقدمه	۶۹
الف) دیدگاه صاحب جواهر	۷۱
ب) دیدگاه میرزای نائینی	۷۳
ج) مقایسه تطبیق دیدگاه صاحب جواهر و میرزای نائینی	۷۵
گفتار دوم / آمیختگی دین و سیاست	۷۷
مقدمه	۷۷
دیدگاه‌های مختلف درباره آمیختگی دین و سیاست	۷۸
رابطه آمیختگی دین و سیاست با فقه حکومتی	۷۹
الف) دیدگاه صاحب جواهر	۷۹
ب) دیدگاه میرزای نائینی	۸۲
ج) مقایسه تطبیق دیدگاه صاحب جواهر و میرزای نائینی	۸۶
گفتار سوم / ضرورت حکومت	۸۷
مقدمه	۸۷
ابتنای فقه حکومتی بر حکومت	۸۹
الف) دیدگاه صاحب جواهر	۹۰
ب) دیدگاه میرزای نائینی	۹۲
ج) مقایسه تطبیق دیدگاه صاحب جواهر و میرزای نائینی	۹۳
گفتار چهارم / ولایت فقیه	۹۵
مقدمه	۹۵
الف) دیدگاه صاحب جواهر	۹۶
ولایت مطلقه فقیه از دیدگاه صاحب جواهر	۹۸
ب) دیدگاه میرزای نائینی	۹۹
ج) مقایسه تطبیق دیدگاه صاحب جواهر و میرزای نائینی	۱۰۲

۱۰۵	فصل دوم / منابع فقه حکومتی
۱۰۷	مقدمه
۱۰۹	گفتار اول / منابع نقلی
۱۰۹	۱) قرآن
۱۱۰	الف) دیدگاه صاحب جواهر
۱۱۴	ب) دیدگاه میرزای نائینی
۱۱۸	ج) مقایسه تطبیقی دیدگاه صاحب جواهر و میرزای نائینی
۱۱۹	سنت
۱۱۹	الف) دیدگاه صاحب جواهر
۱۲۳	ب) دیدگاه میرزای نائینی
۱۲۵	ج) مقایسه تطبیقی دیدگاه صاحب جواهر و میرزای نائینی
۱۲۷	گفتار دوم / منابع عقلی
۱۲۷	مقدمه
۱۲۷	۱) عقل قطعی
۱۲۸	الف) دیدگاه صاحب جواهر
۱۳۱	ب) دیدگاه میرزای نائینی
۱۳۵	ج) مقایسه تطبیقی دیدگاه صاحب جواهر و میرزای نائینی
۱۳۵	۲) مصلحت
۱۳۷	الف) دیدگاه صاحب جواهر
۱۳۹	ب) دیدگاه میرزای نائینی
۱۴۳	ج) مقایسه تطبیقی دیدگاه صاحب جواهر و میرزای نائینی
۱۴۴	۳) عرف (بنای عقلا)
۱۴۵	الف) دیدگاه صاحب جواهر
۱۴۷	ب) دیدگاه میرزای نائینی
۱۴۹	ج) مقایسه تطبیقی دیدگاه صاحب جواهر و میرزای نائینی
۱۵۱	فصل سوم / عناصر و مشخصه‌های فقه حکومتی
۱۵۳	مقدمه

۱۵۵	گفتار اول / زمان و مکان
۱۵۵	مقدمه
۱۵۶	الف) دیدگاه صاحب جواهر
۱۵۸	ب) دیدگاه میرزای نائینی
۱۶۰	ج) مقایسه تطبیق دیدگاه صاحب جواهر و میرزای نائینی
۱۶۱	گفتار دوم / منطقه الفراغ
۱۶۱	مقدمه
۱۶۲	الف) دیدگاه صاحب جواهر
۱۶۴	ب) دیدگاه میرزای نائینی
۱۶۷	ج) مقایسه تطبیق دیدگاه صاحب جواهر و میرزای نائینی
۱۶۹	گفتار سوم / مجموعی حرکات (نشر سیستمی به دین)
۱۶۹	مقدمه
۱۷۱	الف) دیدگاه صاحب جواهر
۱۷۵	ب) دیدگاه میرزای نائینی
۱۷۹	گفتار چهارم / مقاصد الشریعه و ملاکات
۱۷۹	مقدمه
۱۸۲	الف) دیدگاه صاحب جواهر
۱۸۶	ب) دیدگاه میرزای نائینی
۱۸۸	ج) مقایسه دیدگاه صاحب جواهر و میرزای نائینی
۱۸۹	گفتار پنجم / حکم حکومتی (احکام ولایت)
۱۸۹	مقدمه
۱۹۱	الف) دیدگاه صاحب جواهر
۱۹۲	تفاوت حکم و فتوا
۱۹۲	ملاک احکام حکومتی
۱۹۳	تزامن حکم حکومتی و حکم اولی
۱۹۳	نمونه‌هایی از حکم حکومتی در فقه جواهری
۱۹۵	نقض حکم حاکم
۱۹۶	ب) دیدگاه میرزای نائینی

- ۱۹۹ ..... مبنای حجیت حکم حاکم
- ۱۹۹ ..... محدوده نفوذ حکم حاکم
- ۲۰۱ ..... ج) مقایسه تطبیق دیدگاه صاحب جواهر و میرزای نائینی
- ۲۰۳ ..... جمع‌بندی و نتیجه‌گیری

شماره ۲۰۹ /

www.ketab.ir

مقدمه

روی آوردن به «فقه حکمرانی» استخراج احکام الهی در همه شئون یک حکومت و نظریه همه احکام فقهی اکثریت مسلمانان است. ملاحظه تأثیر هر حکمی از احکام در تشکیل جامعه نمونه و حیات طریقه اسلامی - امروز یکی از واجبات اساسی در حوزه فقه اسلامی است.

رهبر معظم انقلاب، ۱۳۷۳/۸/۲۴

یکی از اساسی‌ترین پرسش‌ها در دوران اخیر این است که آیا فقه موجود با ماهیت و محتوای فردی و تحول‌گند و کم‌حادثه، می‌تواند به نیازهای پدیده‌های متغیر و متنوع جامعه پاسخ گفته، از عهده مدیریت جامعه متحول برآید و اوضاع آن را سامان دهد یا خیر؟ پاسخ‌ها به این پرسش، متفاوت بوده و موجب شده است که برخی از اندیشمندان و فقهای عالی‌قدر شیعه، با نگاهی جامع و جامعه‌گرا، در جهت بهبود و تجلی‌توانایی‌های فقه شیعه به تکاپوافتند و طرحی نودراندازند. ایشان با صیادی در دریای معارف اهل بیت (علیهم‌السلام) به گوهرهای پیدای پنهانی دست پیدا کرده و برای بازنمایی عناصر و آموزه‌های پویا و منعطف آن، به روش اجتهاد چنگ زدند و کارآیی و راهگشایی آن را مورد توجه جدی قرار داده، تلاش کردند تا فقه شیعه را از اتهام «ناتوانی در برنامه‌دهی و برنامه‌ریزی» و نیز «ناتوانی در اداره جوامع انسانی» تبرئه کنند.

سعی این عده بر این بود که برداشتی نو، جامع، کارآمد و متحول از آموزه‌ها، دستورات و احکام فقه ارائه کنند. خروجی این تلاش مقدس - که از هم‌اکنون رگه‌هایی از آن و نتایج مفید و مهم آن نمایان شده - فقه حکومتی خوانده می‌شود.

اندیشمندان بسیاری در حوزه فقه اجتماعی و حکومتی نظریه‌پردازی کرده‌اند؛ محقق کرکی، ملا احمد نراقی و ... از پیشینیان و آیت‌الله بروجردی، شهید مطهری، علامه طباطبائی، علامه محمد مهدی شمس‌الدین، علامه محمد جواد بلاغیو آیت‌الله سید محمد باقر صدر، امام خمینی و آیت‌الله العظمی خامنه‌ای و ... از معاصران این مقوله بودند. از نظریه‌پردازی این بزرگان در این عرصه، لزوماً به معنای پرداختن مفصل و با عنوان مشخص به این موضوع نیست؛ بلکه مقصود نصب‌العین قرار دادن رویکرد کلان جامع به فقه در رویه و سیره فقهی ایشان است. بر این اساس، اطلاق نظریه‌پردازی در حوزه فقه حکومتی برای برخی از ایشان با مسامحه همراه است.

آیت‌الله شیخ محمد حسن نجفی (ع) به «صاحب جواهر» و آیت‌الله میرزا محمد حسین نائینی، معروف به «میرزای نائینی» فقیهانی هستند که در این فضای فکری اندیشیده و تفقه نموده‌اند. هر کدام از این بزرگوار، بنا بر اقتضایات زمانه‌ای که در آن می‌زیستند، به اندیشه فقه حکومتی توجه کرده و رگه‌هایی از رویکرد حکومتی به فقه در آثار و افکار ایشان هویدا است. گرچه شاید بتوان به معنای واقعی کلمه این دو بزرگوار، خصوصاً صاحب جواهر، را از نظریه‌پردازان حوزه فقه حکومتی به حساب آورد. اما وجود رگه‌هایی از نگره حکومتی به فقه، در رویه و سیره فقهی ایشان قابل انکار نیست.

نکته قابل توجه اینکه غالباً کسانی توانسته‌اند از پوسته رویدادها و ظاهر فریبیای برخی اندیشه‌ها گذر کنند و به ساحت نظریه‌پردازی برسند که مشرب‌ی اجتهادی و عقلی پیشه کرده‌اند و خود را با عصر و زمانه خویش هماهنگ ساخته‌اند و به نیازهای

جوامع انسانی و اسلامی پی برده‌اند. صاحب جواهر و میرزای نائینی از این دسته هستند. این دو فقیه، با گستردگی تفکر، مسئله‌شناسی، زمان‌شناسی، معرفت به ضرورت‌ها، هدف‌ها، موضوعات نوین و شناخت نیازهای عصری در کنار بینش اجتهادی، توفیق حرکت در مسیر نظریه‌پردازی در این عرصه مهم و حیاتی را یافته و در این مسیر گام‌های بلندی برداشته‌اند.

پروفسور حاضر تلاش می‌نماید با رصد دیدگاه‌های این دو محقق شیعه، در حوزه‌های مختلف فکری مرتبط با اندیشه فقهی، به دیدگاه‌های ایشان در موضوع «رویکرد حکومتی به مسئله» نزدیک گردد. بر این اساس، در ادامه پس از تبیین کلیات و معرفی شخصیت و ساختار کلی اندیشه ایشان، در دو بخش - شامل شش فصل و بیست و دو گفتار به بررسی دیدگاه‌های آن دو بزرگوار و مقایسه آنها با یکدیگر خواهیم پرداخت.

www.ketaboo.ir